

ЛІДЕРИ КП(б)У ПРО ГЕТЬМАНАТ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

У статті проаналізовано позицію різних течій більшовиків України стосовно політичного, соціально-економічного становища та характеру гетьманського режиму на українських землях в 1918 р.

Ключові слова: КП(б)У, більшовики України, Українська держава, Гетьманат, Павло Скоропадський, історіографія.

У роки незалежності вітчизняні дослідники приділяють недостатню увагу аналізу радянської історіографії. Особливо це стосується періоду 1918-1920 рр. Недостатньо висвітлено й відношення лідерів КП(б)У до державного перевороту 29 квітня 1918 р. в Україні, приходу до влади гетьмана Павла Скоропадського та характеристики внутрішньої та зовнішньої політики Гетьманату. Розгляд цих проблем допоможе з'ясувати особливості процесу становлення радянської історіографії та формування усталених ідеологічних стереотипів оцінок особливостей державного будівництва на території України у 1918 р. Все це обумовлює актуальність даного наукового дослідження.

Метою роботи є з'ясування змісту та еволюції оцінок лідерами більшовиків України сутності гетьманського режиму в Україні у 1918 р.

Поставлена *мета* обумовлює такі завдання: з'ясування основних оцінок та трактувань лідерами КП(б)У режиму гетьмана П. Скоропадського; висвітлення публікацій «Коммуниста» – органу Організаційного бюро по скликанню Першого з'їзду КП(б)У.

Вітчизняні дослідники тривалий час не приділяли достатньої уваги характеристиці позиції більшовиків України у квітні-листопаді 1918 р. Діяльність КП(б)У часто розглядається як складова частина поширення повстанського руху на території України. Особливості даного руху на українських землях в 1918–1919 рр. аналізують у своїх працях В. Солдатенко [1; 2], О. Бавико [3], К. Петриченко [4], Г. Пітик [5], Я. Малик [6; 7], А. Лисенко [8, 9], та ін.

У радянській історіографії питання, ідеологічні підвалини якої було сформовано ще в 1918–1919 рр., концептуального значення набув поділ селянства на «класові» категорії, було висунуте провідне методологічне визначення щодо розвитку подій на селі – класовий опір буржуазії. Загальною проблематикою досліджень не визнавалося самостійної цінності за некерованими КП(б)У соціально-політичними рухами та заперечувалося перспективу національно-визвольної боротьби українського народу [10, с. 132].

У березні-квітні 1918 р. серед більшовиків України не було єдності стосовно оцінки причин поразки радянської влади, перспектив і

рушійних сил революції, методів боротьби, побудови Компартії України та політичної ситуації на українських землях. Особливо гостро дані протиріччя виявилися на Таганрозькій нараді більшовиків України, яка проходила 19-20 квітня 1918 р. У ній взяли участь члени більшовицької фракції ЦВК Рад України, члени Народного Секретаріату, відповідальні партійні працівники, ліві члени партії УПСР та УСДРП. Всього 71 чоловік [11, с. VI]. Причини скликання та хід цієї наради проаналізовано в роботі відомого історика В.Ф. Солдатенка «Україна в революційну добу. Рік 1918» [2].

Саме в Таганрозі серед більшовиків України завершилося формування трьох течій (позицій) стосовно питань про політичне становище на території України, організації повстансько-партизанського руху, принципів й шляхів консолідації партійних сил, різне бачення питань про те, якою бути КП(б)У, її статус та становище стосовно РКП(б). Так виник поділ більшовиків України на «лівих», «центристів» та «правих».

Прихильниками «правої течії» були В. Аверін, Е. Квірінг, Я. Яковлев (Епштейн), Ш. Грузман, Ю. Лутовинов та ін. Вони критично оцінювали внутрішні можливості революційного процесу в Україні. «Праві» виходили з того, що сили пролетаріату України підірвані німецькими та австрійськими окупаційними військами, більшовицькі організації розгромлені, а відновлення радянської влади на українських землях неможливе без належної військової допомоги від Радянської Росії. Головним завданням партії вони вважали зміцнення більшовицького підпілля, посилення агітації та пропаганди на території України, використання не лише нелегальних але й легальних форм та методів боротьби. Прихильників цієї течії часто називають «католинославицями» [2, с. 34]. Одним з їхніх лідерів був Е. Квірінг.

До «лівої течії» традиційно відносять А. Бубнова, Я. Гамарника, С. Косіора, Ю. Коцюбинського, І. Крейсберг, В. Затонського, Г. П'ятакова та ін. «Ліві» переоцінювали внутрішні можливості революційного процесу на українських землях й применшували значення зміцнення радянської влади в Росії для революційних подій в Україні [12, с. 418-419]. Головну ставку в боротьбі за відновлення радянської влади на українських землях вони робили на збройне повстання. Першочерговим завданням більшовиків України вважали створення ревкомів, повстанських штабів тощо [2, с. 34]. Їхнім лідером був Г. П'ятаков.

На нараді визначилася й третя течія, яка підтримувала позицію М. Скрипника і отримала назву «центр».

Таганрозька конференція займає чільне місце в визначенні позиції більшовиків України у 1918 р. Адже політичні висновки ухвалені на ній мали відношення не лише до Центральної Ради та приходу на українські землі німецьких та австро-угорських військ. Оцінки

зроблені у Таганрозі більшовиками майже не змінювалися до осені 1918 р. Вони широко використовували їх для характеристики причин державного перевороту 29 квітня 1918 р. в Україні, внутрішньої та зовнішньої політики Гетьманату.

В центрі обговорення членів Таганрозької наради були питання про організаційні форми майбутньої партії більшовиків України. Народа ухвалила проект резолюції М. Скрипника про утворення самостійної комуністичної партії, яка має свій Центральний комітет і свої партійні з'їзди. Для скликання Першого з'їзду КП(б)У на Таганрозькій нараді (19-20 квітня 1918 р.) було обрано Організаційне бюро. До його складу входили М. Скрипник (секретар), А. Бубнов, Я. Гамарник, В. Затонський, С. Косіор, І. Крейсберг, Г. П'ятаков.

З 15 червня 1918 р. Організаційне бюро розпочало видавати свій друкований орган – газету «Коммунист». Оргбюро знаходилося у Москві на Петрівці, в приміщенні міського кредитного товариства. Після Першого з'їзду КП(б)У дане видання стало органом Центрального Комітету Комуністичної партії (більшовиків) України. Газета виходила з 15 червня по 15 жовтня 1918 р. Всього було надруковано вісім номерів. №№ 1-2, 3-4, 7-8 спарені. Зовнішнім виглядом видання нагадувало журнал. До липня 1918 р. у газеті переважали матеріали «лівого» комуністичного спрямування.

Перший та другий номери «Коммуниста» були надруковані після державного перевороту в Україні 29 квітня 1918 р. Враховуючи гостре протистояння між представниками різних течій більшовиків України, на шпальтах видання з'явилися документи, що мали чітко виражену позицію «лівих» та «центристів». Зокрема, в №1-2 надруковано «Тези Таганрозької наради комуністів України, запропоновані А. Бубновим, Г. П'ятаковим, С. Косіором та Ю. Коцюбинським». За даний документ «лівих» проголосували 23 члени наради, «проти» – 26.

Перша теза даного документу визначала, що «політичний режим, який був встановлений на території України німецькими та австрійськими військами й загонами київської буржуазної ради, є режимом військової диктатури» [12, арк. 9]. Остання повністю втілювала в життя позицію панівних сил імперіалізму Центральної держав Європи. Влада Центральної Ради визнавалася підпорядкованою політиці урядів Німеччини та Австро-Угорщини на території України.

Друга теза, присвячена аналізу майбутньої внутрішньої політики, яку мала здійснювати на українських землях дана військова диктатура. Автори тез були переконані, що німецький імперіалізм відновить на території України владу поміщиків та капіталістів, погіршить становище українського народу, зруйнує економіку та буде вивозити продовольство й сировину для потреб власної армії і воєнного виробництва.

Третя, четверта, п'ята і шоста тези розкривали проблеми повстанського руху на території України. «Ліві» передбачали, що

військовий режим і грабіжницька соціально-економічна політика німецьких й австро-угорських загарбників будуть погіршувати становище трудящих, що в свою чергу мало викликати загострення боротьби селян проти поміщиків, а робітників – проти капіталістів. Автори тез сподівалися на те, що це посилить повстанський рух на території України. Повстання робітників і селян «проти німецько-гайдамацьких загарбників вони розглядали лише як окремий момент боротьби проти світового імперіалізму» [13, арк. 9]. За допомогою повстанського руху пролетаріату України «ліві» хотіли сприяти зміцненню й радянської влади в Росії. Головним завданням пролетаріату вони вважали організацію збройного повстання пролетарсько-селянських мас «проти німецько-гайдамацьких банд» [13, арк. 9-10].

У №1-2 «Коммуниста» надруковано також «Тези Організаційного Бюро з скликання конференції партійних організацій комуністів-більшовиків України з питання про розгром Центральної Ради, проголошення гетьманства і тактику комуністів (більшовиків) України», затверджені Оргбюро 18 травня 1918 р. Даний документ був ухвалений більшістю членів Організаційного Бюро при одному – «проти» та одному, що «утримався». Він мав чітко виражений «лівий» характер і включав в себе 11 тез.

В «Тезах Оргбюро...» державний переворот 29 квітня 1918 р. був оцінений як об'єктивне продовження підпорядкування України німецькими групами фінансового капіталу. На думку «лівих», Центральна Рада підписала у Бресті з Німеччиною та Австро-Угорщиною «мирний договір та допомогла окупаційним німецьким військам ... з найменшими затратами ... перетворити Україну у васальну державу німецького фінансового капіталістичного суверену» [13, арк. 14].

В третій тезі документу здійснено спробу з'ясувати причини державного перевороту в Україні 29 квітня 1918 р. «Ліві» вважали, що «дрібнобуржуазна природа Київської (Центральної – Ф.П.) Ради не могла не загострити її стосунки з командуванням окупаційних військ» [13, арк. 14]. До того часу поки продовжувалася боротьба з радянськими військами на території України керівництво Німеччини «з тактичних міркувань не загострювало взаємовідносини з Радою». Представники «лівої» течії були переконані, що після розгрому радянських загонів «дрібнобуржуазна Центральна Рада стала зайвою й вона була розігнана німецькими багнетами» [13, арк. 15].

Четверта і п'ята тези, присвячені характеристиці сутності гетьманського режиму. «Ліві» були переконані, що після розгону Центральної Ради «німецький імперіалізм привів до влади в Україні найбільш близькі йому верстви населення». Керівництво Німеччини прагнуло зберегти за собою право на необмежену «експлуатацію українського народу». Новій же владі німецькі генерали залишили

можливість «технічного виконання своєї волі». Лідери «лівих» доводили, що «капіталісти та поміщики України представляють інтереси не двох окремих класів, а єдиного – прошарку фінансово-капіталістично-поміщицької буржуазії (цукрова промисловість, винокуріння, банки та біржі) [13, арк. 15-16]. Вони вважали, що велика фінансова буржуазія України потрапила в цілковиту залежність від керівництва Німеччини та змушена виконувати усі його розпорядження. В замість за це вона отримала право вільно експлуатувати населення України. [13, арк. 15-16].

В шостій і сьомій тезах керівництво «лівої течії» доводило, що на їхнє переконання самостійна Україна не може існувати в умовах тогочасного ведення господарства. Саме тому, вони переконували робітників України в необхідності союзу з Радянською Росією. В свою чергу українська буржуазія прагнула до союзу з Німецькою імперією. Вони називали Україну одним із форпостів контрреволюції [13, арк. 16].

Восьма теза передбачала, що новий державний режим в Україні приведе до значного погіршення становища трудящих. Це в свою чергу мало сприяти розвитку повстанського руху на українських землях [13, арк. 16-17]. Перед партією більшовиків України ставилося завдання не допустити того, щоб повстанський рух отримав національний характер. Боротьба мала вестися на класовій основі. [13, арк. 17].

Таким чином, «ліві» вважали, що в Україні утвердився «режимом військової диктатури», яка «повністю здійснює владу імперіалізму центральних держав Європи». Не змінив оцінку політичного режиму в Україні й державний переворот 29 квітня 1918 р. та прихід до влади гетьмана Павла Скоропадського. Представники «лівої течії» вважали, що влада гетьмана представляє інтереси великої української буржуазії, а остання «виконує всі розпорядження німецько-фінансового капіталізму» [13, арк. 14-16]. В № 1-2 «Коммуниста» надруковано також відозву «Рабочие и крестьяне Украины», що її видано в зв'язку з гетьманським переворотом. Вона також підтримувала позицію «лівих» більшовиків.

Продовженням даної характеристики можна вважати також статтю Г. П'ятакова «Надгробное слово «тезисам» тов. Скрыпника» у № 3-4 «Коммуниста». П'ятаков писав: «1. Він (М.Скрипник – Ф.П.) не бачить, що справа уже не у внутрішній контрреволюції, а в військовій диктатурі німецького імперіалізму. 2. ...що Рада й гетьман і хто там ще буде – тримаються з ласки німецької буржуазії й не мають самостійного значення. 3. Він уперто твердить про спілку рівноправних буржуазій там, де ми маємо справу зі «спілкою барина з його згодливими лакеями.» [14, с. 18.]

«Ліві» вважали, що головною політичною силою сучасного режиму в Україні є німецько-австрійський фінансовий капітал, а українська буржуазія є допоміжна до його сили.

На протипагу «лівим» прихильники «центру» вважали, що головною силою на території України є внутрішньо-українська буржуазія, а середньоевропейському імперіалізму відводили допоміжну роль. У № 3-4 «Коммуниста» були надруковані «Тези товариша Скрипника», які розкривали позицію «центру». У тезах М. Скрипника від 18 травня 1918 р. читаємо: «Ця... буржуазна диктатура є виявом волі та інтересів української буржуазії й «союзного з нею німецького імперіалізму» [15, с. 22].

Основною причиною гетьманського перевороту в Україні М. Скрипник та його однодумці вважали відхід від Центральної Ради і представлених в ній партій широких верств населення. Гетьманський переворот сприяв відновленню влади контрреволюції. В «Тезах Скрипника» піддавалася критиці спроба подати переворот, як бажання та волю австро-німецького імперіалізму. Вони були переконані, що «гетьманський переворот був тільки подальшим перебігом наростання контрреволюції» [13, с. 22]. Гетьманат вони не розглядали як чітко визначену форму державного правління, а лише як етап відновлення монархічного режиму в Україні. На їхню думку, переворот відсторонив від влади середню міську торгову буржуазію й передав її найзаможнішим верствам населення. Гетьманщину вони розглядали як базу для російської контрреволюції [16, с. 232]. Представники «центру» визнавали, що гетьманщину підтримує німецький імперіалізм.

Прихильники «правих» вважали, що весною 1918 р. на території України встановлено диктатуру поміщиків. Позиції правих не були висвітлені в публікаціях «Коммуниста».

Суперечності між представниками «лівих», «центру» та «правих» гостро обговорювалися й на Першому з'їзді Комуністичної партії (більшовиків) України, що проходив 5 – 12 липня 1918 р. в Москві. 8 липня делегати з'їзду обговорювали третє питання порядку денного «Політичне становище і завдання партії». На третьому засіданні з'їзду було заслухано доповідь лідера «лівих» – Г. П'ятакова та співповіді Я. Яковлева (Епштейн) – представник «правих» і М. Скрипника – «центр» [17].

У доповіді та заключному слові Я. Яковлева (Епштейн) було кристалізовано позицію «правих». Вони підтверджували свою точку зору про те, що гетьманська влада носить в значній мірі поміщицький характер. Епштейн доводив, що головним завданням контрреволюції в Україні є повернення землі поміщикам та відновлення на українських землях дореволюційних земельних відносин. Доповідач проаналізував земельний закон уряду П.Скоропадського від 14 червня 1918 р. «Про право продажу і купівлю землі поза міськими поселеннями» [17, с. 54]. У зміцненні поміщицького характеру контрреволюції, на переконання «правих», проявляло зацікавленість й керівництво Німеччини. Адже його головним завданням було «викачування хліба

з України»[17, с. 54]. Одним із основних революційних класів, який бореться проти повернення землі поміщикам вони вважали українське селянство. Найбільшим значною його частиною вони вважали середнє селянство, яке володіло 5-12 десятинами землі. У своєму заключному слові Я.Яковлев (Епштейн) пропонує назвати даний прошарок «10-десятинним селянством»[17, с. 84]. Однак даний термін не знайшов значної підтримки серед більшовиків України.

Прихильники цих течій запропонували також власні проекти резолюцій з «Поточного моменту», які розглядалися з'їздом 9 липня 1918 р. В «Проекті резолюції по поточному моменті, запропонована тов. П'ятаковим» усі соціальні групи населення України були поділені на дві групи: табір соціалістичної революції та табір контрреволюційний. Останній в свою чергу вони розділили на такі підгрупи: «1. Німецько-гетьманська фінансово-капіталістично-поміщицька контрреволюція». Політичним керівником цієї коаліції «ліві» вважали партію кадетів. Її кінцевою метою – встановлення монархії... та приєднання Росії до Німецької імперії. 2. Австро-українська контрреволюція, яка опиралася на частину австрійської армії та частину української дрібної буржуазії. Її також розглядали як монархічну. «Ліві» переконували, що представники цієї групи виступають за збереження самостійної державності України і Росії. Вони також прагнули в перспективі приєднати Україну до Австрійської імперії. 3. Самостійно-шовіністична контрреволюція, яку очолюють УПСР та УСДРП виступала за утворення самостійної української державності. 4. Великорійська контрреволюція опиралася на представників національних меншин і боролася за приєднання до англо-французького центру» [17, с.92].

Владу гетьмана, як і в попередніх своїх документах, «ліві» розглядали як «утвердження панування фінансового капіталу середньоєвропейського центру, який поставив фінансово-капіталістичну буржуазію України в залежність від німецької імперіалістичної держави» [17, с.93].

На українських землях «ліві» виділяли три найвпливовіші політичні центри: німецько-гетьманський, націоналістичний (прихильники розігнаної Центральної Ради) та радянський (представники Народного Секретаріату та військово-революційних комітетів)» [17, с.93].

Значна увага на з'їзді приділялася також проблемам розгортання повстанського руху на території України. «Праві» доводили, що повстанський рух на українських землях може надіятися на успіх лише після революційного вибуху на Заході. Головною силою повстанського руху вони називають «десяти десятинних» селян. Однак «праві» були переконані, що на них покладатися не можна, вони не доведуть справи до кінця, залишать повстання у незавершеному стані. «Ліві» ж вважали за потрібне цей виступ викликати, попередити виступом в Україні.

Після перемоги світової революції слід було дбати про зміцнення Радянської Росії [17, с. 245].

Отже, у 1918 р. серед більшовиків України існували три течії стосовно визначення характеру та політичному змісту гетьманщини: за «лівими» це передовсім диктатура німецько-австрійського імперіалізму, за «центром» – української внутрішньої буржуазії, за «правими» – поміщиків.

Список використаних джерел:

1. Солдатенко В.Ф. Чому і як готувалося антигетьманське повстання / В.Ф. Солдатенко // Дзеркало тижня. – 2008. – № 41. – 1–8 листопада.
2. Солдатенко В.Ф. Україна в революційну добу: Іст. есе-хроніки. У 4 х т.: Т. II. Рік 1918 / В.Ф. Солдатенко. – К.: Світогляд, 2009. – 411 с.
3. Бавико О.Є. Політична опозиція гетьманатові П.Скоропадського (квітень–грудень 1918 р.): Дис... канд. політ. наук / О.Є. Бавико. – К., 2007. – 187 с.
4. Петриченко К. Феномен українського повстанства (березень 1917 –серпень 1919 рр.) / К. Петриченко // Наукові записки. –К.: ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса, 2008. – Вип. 39. – 332 с.
5. Пітик Г.А. Селянське питання в політиці Української держави, Директорії УНР, Раднаркому УСРР (квітень1918 – серпень 1919 рр.): Дис... канд. іст. наук / Г.А. Пітик. – К., 2008. – 220 с.
6. Малик Я.Й. Насадження радянського режиму в українському селі (жовтень 1917–1920 рр.): Дис... д-ра іст. наук / Я.Й. Малик. – Львів, 1997. – 495 с.
7. Малик Я.Й. Заповадження радянського режиму в українському селі (1917–1920) / Я.Й. Малик – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 391 с.
8. Лисенко А.А. Отаманські формування на Лівобережній Україні в другій половині 1918–1919 рр.: Дис...канд. іст. наук / А.А. Лисенко. – Переяслав-Хмельницький, 2001. – 233 с.
9. Лисенко А.А. Отаманські формування на Лівобережній Україні в другій половині 1918–1919 рр. / Наук. ред. Г.Д. Казьмирчук. – Переяслав-Хмельницький, 2003. – 249 с.
10. Щербатюк В.М. Селянсько-повстанський рух в Україні 1917–1921 років: українська історіографія / Монографія / В.М. Щербатюк. – К. : Наукова думка, 2012. – 528 с.
11. Предисловие. // Первый съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины, 5-12 июля 1918 г.: Протоколы / Редкол.: В.И. Юрчук (председатель) и др. – К.: Политиздат Украины, 1988. – С. III-XVII.
12. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні. Енциклопедичний довідник. / Відповід. ред. І.Ф.Курас. – К: Голов.ред. УРЕ, 1987. –632с.
13. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України). – Ф.17. Оп.1. – Спр. 86.
14. П'ятакова Г. «Надгробное слово «тезисам» тов. Скрыпника» // Коммунист. – 1918. – № 3-4. – С.18-34.
15. «Тезисы Н. Скрыпника» от 18 мая 1918 г. // Коммунист. – 1918.– № 3-4. – 1918. – С.22.

16. Баранник С. Проблема повстанства проти гетьманщини та австро-німецької окупації в «Коммунисте» 1918 р. / С. Баранник // Літопис революції. – 1930. – №2. – С. 232-265.

17. Первый съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины, 5-12 июля 1918 г.: Протоколы / Редкол.: В.И. Юрчук (председатель) и др. – К.: Политиздат Украины, 1988. – 258 с.

***Проданюк Ф.Н. Лидеры КП(б)У про Гетьманат Павла Скоропадського.** В статті проаналізована позиція різних течій більшовиків України щодо політичного, соціально-економічного положення та характеру гетьманського режиму на українських землях в 1918 г.*

***Ключевые слова:** КП(б)У, більшовики України, Українське господарство, Гетьманат, Павел Скоропадский, историография.*

***Prodanyuk F. Leaders of Communist Party (Bolshevik) of Ukraine about the Hetmanate of Pavlo Skoropadskyi.** The article analyzes the position of the various currents of the Bolsheviks of Ukraine on the political, socio-economic status and the nature of the regime of Hetman of Ukrainian lands in 1918*

***Keywords:** CP(b)U, the Bolsheviks of Ukraine, the Ukrainian state, the Hetmanate, Pavlo Skoropadskyi, historiography.*